

Pilguheit haridusriiki: Eesti lugu

Article by Maria Jürimäe

August 12, 2022

Eesti haridus on viimastel aastatel rahvusvahelises võrdluses jõuliselt esile kerkinud. Eesti edu alustaladena võib välja tuua mängulise alushariduse ja lapsekeskse õppe kombineerimise uute tehnoloogiatega. Ehkki palju inspiratsiooni on saadud ka mujalt, mängib väga olulist rolli selles eduloos Eesti soliidne pedagoogiline pärand. Maria Jürimäe uurib Eesti üldhariduse ajalugu, et selgitada välja hariduse, demokraatia ja õigluse vahelisi seoseid Euroopa ühes väikseimas riigis.

Eesti on väike riik, kuid rahvusvaheliste hindamissüsteemide nt PISA andmetel peetakse selle haridussüsteemi üha enam üheks maailma edukamatest. Eestit tuntakse ka „digiriigina“ – e-Eestina. Kõiki ühiskonnas toimimiseks vajalikke tegevusi, alates hääletamisest kuni ettevõtte rajamiseni, saab teha vaid mõne hiireklikiga. Riiki tuntakse ka laulumaana – rahvusvaheliselt teatakse nii suuri üldlaulupidusid kui ka laulvat revolutsiooni, millega 1980-aastate lõpul rajati Nõukogude Liidust taasiseseisvumise alused. Kuid kas ja kuidas on kõik need Eesti tunnused omavahel seotud?

Eesti jaoks on haridus enamat, kui pelgalt teadmised ja oskused – see on riigi identiteedi ja kultuuri võti. Hariduse olulisuse võtab kokku juhtsõna „haridusriik.“ Eesti haridussüsteemil on sügavad juured ja selle hariduslik tuum jäi väekaks läbi kogu nõukogude okupatsiooni. Viimase kolmekümne aasta jooksul on haridusest kujunenud oluline võtmetegur iseseisvuse kindlustamiseks ja areneva ning jätkusuutliku ühiskonna rajamiseks.

Eesti hariduse juured

Eestikeelse rahvahariduse juured ulatuvad 16. sajandi luterliku reformatsioonini. Üks luterluse alusideid on, et iga kristlane peab oskama Piiblit lugeda. See idee levis Rootsi ajal 16-18. sajandil ning selle tulemusena kasvas Eestis hüppeliselt lugemisoskuse tase. Selleks ajaks, kui Vene tsaar Peeter I 1710. aastal Eesti vallutas, olid juba ammu ilmunud esimesed eestikeelsed raamatud ning Eestimaal oli kanda kinnitanud üldise rahvahariduse süsteem. Tsaaririigi algusaastatel lubati Eesti- ja Liivimaale Balti erikorra alusel suhtelist iseseisvust. See võimaldas kohalikul rahvaharidussüsteemil 18. sajandil suurema segamiseta tegutseda.

19. sajandi keskpaigast alates leidis Eestis aset rahvuslik ärkamine. Rahvakoolide võrgustik kasvas, asutati esimesed ajalehed, korraldati laulupidusid ja esile kerkisid erinevad maarahva ühendused, kristlikud- ja kirjandusseltsid. Venestamise laine, millega Vene impeerium 19. sajandi keskpaigast alates oma võimupiirkonnas vene kultuuri ja keelt teistele ravustele peale suruma asus, jõudis alles aastate pärast impeeriumi äärealadele nagu Eesti.

*Eestil on oma väiksuse tõttu raske olla tugev,
seega tuleb olla nutikas.*

Siiski sunniti ka Eesti rahvakoolid 1885. aastast venekeelsele õppele ja enamus õpetajatest vahetati välja. See periood kestis kuni esimese Vene revolutsioonini aastal 1905, kuid veel kuni 1917. aasta revolutsioonini õpetati enamuses Eesti koolides vene keeles. Tulemuseks oli hariduse kvaliteedi langus, sest valdavalt osa õpilasi sunniti lihtsalt tuupima, selle asemel, et toetada õpitust arusaamist. Samas on just sellel negatiivsel kogemusel oluline roll Eesti tänapäevase haridussüsteemi aluste rajamisel.

Et venestamise survele vastu panna, töötas Eesti rahvuslik liikumine välja rahvusliku lasteaia kontseptsiooni. Idee seisnes selles, et laste varajane haridus oleks tagatud siiski eesti keeles. Esimene eestikeelne lasteaed avati 1905. aastal Tartus.

Ka mitmetes teistes luterlikes riikides, näiteks Soomes ja Rootsis, on pikaaegne emakeelse rahvahariduse traditsioon. Eesti koloniseerimise ja pealesunnitud keelemuutuse kogemus jättis riigi kollektiivsesse mällu siiski kustumatu jälje, mis tugevdas arusaama sellest, kui oluline on seos emakeelse hariduse ja kultuuri ning identiteedi vahel.

Eesti saavutas oma vabaduse Venemaast 1918. aastal Esimese Maailmasõja järellainetuses, peale Vabadussõja võitmist. Paljud endised kooliõpetajad said uuesti asuda eesti keeles õpetamise juurde ning nendega liitus ka mitmeid nooremaid õpetajaid. Kiiresti arendati välja tolle aja kohta eesrindlikud eestikeelsed õppekavad.

Eesti hariduse uuendamise üheks oluliseks suunajaks ja eestvedajaks oli Johannes Käis. Ta oli mees, kes oli oma ajast ees, tegutsedes edukalt nii õpetajakoolituses, õppekavaarenduses kui ka õppevara loomisel ning käsiraamatute kirjutamisel. Käis väärtustas oma *töökooli* ideedes lõimitud ja individualiseeritud õpet, funktsionaalse lugemisoskuse ja kriitilise mõtlemise arengu toetamist. Tema lähenemine sisaldas mitmeid praktilisi ja tööga seotud teemasid, õuesõpet ja eksperimente. Vanema põlvkonna õpetajatele olid uuendused kohati keerulised, kuid Käis ja tema kasvandikud õpetasid kiiresti välja uue põlvkonna õpetajaid.

Eestikeelsete lasteaedade esimesed õpetajad said samuti professionaalse väljaõppe Eesti selle valdkonna ühelt rajajalt Carl Heinrich Niggolilt. Mitmed ta õpilastest õppisid juurde ka Euroopas ja aitasid Eesti süsteemi integreerida eesrindlikke lähenemisi kogu maailma alushariduse teerajajatelt nt Maria Montessori. Inspireerituna Saksa pedagoogi Friedrich Fröbeli lähenemisest olid lasteaedad mängupõhised, samas tugevalt mõjutatud Eesti rahvalaulu, laulumängu, rahvatantsu ja käsitöö traditsioonidest.

Vastupanu läbi hariduse

Kuigi Eesti kahekümne-aastaselt iseseisvusperioodil saavutati palju, surus 1945. aastast alanud nõukogude okupatsioon enamuse uutest ideedest maha. Eestlastele ei olnud see šokk. Õpetajad olid ise kogenud tsaariaegset kooli või kuulnud oma vanemate lugusid elust venestamise ajal. 1945. aastal õnnestus Eesti haridusjuhtidel uut võimaladvikut veenda, et riiklik üldharidus peaks jätkuma eestikeelsena. Peaaegu sajabrotsendilise kirjaoskusega maa õppekeele muutmine oleks seadnud ohtu hariduse kvaliteedi. Kasuks tuli ka

Nõukogude Liidu ametlik retoorika sellest, et toetatakse kõigi rahvuste autonoomiat.

Seega organiseeriti Eestis üldharidus kahe paralleelse süsteemina – alles jäid eestikeelsed koolid, kuid nende kõrval rajati uusi venekeelseid koole, mis järgisid kogu Nõukogude Liidus üldiselt kehtivaid programme. Venekeelsete koolide arv oli esmalt küllaltki väike, kuid kasvas aktiivse migratsioonipoliitika mõjul jõudsalt. Enamus Eestis asuvaid koole jätkas sellegipoolest eesti keeles õpetamist. Nende koolide programm oli NSVLiidu programm, ent see oli tõlgitud ja kohandatud – võrreldes üleliidulise programmiga oli õpe aasta võrra pikem ning hõlmas lisakursuseid Eesti ajaloost ja kirjandusest. Väljastpoolt nägid need ained välja ideoloogiliselt sobilikena, hõlmates kirjeldusi Eesti talupoegade orjatööst sakste võimu all, ränkadest füüsilistest karistustest ja kiriku silmakirjalikkusest. Kuid vabadust maitsta saanud inimesed oskasid ridade vahelt nii mõnegi paralleeli välja lugeda ning paljud õpetajad leidsid õppekavas just vastavaid rõhuasetusi. Nõukogude Eesti kirjandus ja luule on mitmetasandiline ja kohati sarkastilise huumoriga, mida oskuslik õpetaja oskas ära kasutada, et õpetada ka oma õpilasi ridade vahelt lugema.

Samal ajal õppisid Eestisse „läänelikku eluviisi“ nautima tulnud venekeelsete migrantide lapsed eraldi venekeelses paralleelsüsteemis. Nemad elasid oma nõukogude maailmas, samasid tekste ja õppekavasid järgiti Karjalast Kamtšatkani välja.

Nõukogude terrori ja repressioonirežiim ei sallinud vastupanu. Seega pidid eestikeelsete koolide õpetajad teesklema, et on „peedid“ (punased seest ja väljast), kuigi tegelikkuses oli enamus neist „redised“ (väljast punased, seest valged). Traditsioon kandus edasi inimeste kaudu – mõned Käisi ja Niggoli kasvandikest küll tapeti, mõned saadeti Siberisse ning mõned põgenesid Läände, kuid enamus neist jäi siiski Eestisse, jätkates tööd õpetajate ja õpetajakoolitajatena. Nõukogude haridussüsteemis tuli kõikidel õpetajatel läbida iga viie aasta järel ühe kuu pikkune täiendkoolituse kursus, kus neil eestiaegsetel pedagoogidel avanes võimalus anda uuele õpetajate põlvkonnale edasi vanu ideid ja meetodeid. Nii elasid edasi tugevad praktikakogukonnad, kus õpiti ja jagati parimaid didaktilisi ideid.

*Kõikides Balti riikides korraldati
keskkonnahoiuteemade ettekäändel mitmeid
(öö)laulupidusid ja demonstratsioone, kus lauldi
traditsioonilisi ja uusi laule. Need kujunesid
vastupanu võtmepunktideks.*

Lasteaedades oli Eesti õpetajatel veel parem põli. 1950-ndatel tõlgiti nõukogude metoodilisi materjale Eesti keelde. 1920-ndatel Niggoli käe all õppinud kohalike ekspertide poolt töötati 1968. aastal välja aga koolieelsete lasteasutuste vabariiklik programm. See oli näiliselt igati ENSVle sobiv, sisaldades punaseid tsitaate ja teemasid nagu Lenini lapsepõlv, kõigi maade tööliste solidaarsus ja rahvaste sõprus, kuid peamine rõhk oli metoodikal – keskseks olid arusaamad arengupõhisest ja iga lapse individuaalsust arvestavast õppest, väärtustati mängu ja kehalist kasvatust, muusikat ning käsitööd.

1980-ndatel aastatel algas Nõukogude Liidus uus venestamise periood. Eestimeelne haridusminister vahetati välja venemeelse ametnikuga. Vene keele tundide arvu koolis

suurendati ja ka lasteaias nõuti ühtsete üleliiduliste programmide kasutuselevõtmist. Ent selleks ajaks, kui uued koolieelse lasteasutuse programmid 1987. aastal ilmusid, oli juba hilja – laulev revolutsioon oli alanud.

Laulva revolutsiooni sündmused aitasid sillutada teed Nõukogude Liidu lagunemisele ja iseseisvuse taastamisele. Kõikides Balti riikides korraldati keskkonnahoiuteemade ettekäändel (öö)laulupidusid ja demonstratsioone, kus lauldi nii traditsioonilisi kui ka uusi laule. Need kujunesid vastupanu võtmepunktideks. Õpetajad olid üks esimesi gruppe, kes uuel ärkamisajal organiseeruda suutsid. Esimene õpetajate kongress peeti aastal 1987. Selle raames arutatud teemad nagu pädevuspõhine ja lõimitud haridus, haakuvad hästi ideedega, mida täna nimetatakse 21. sajandi oskusteks. Samavõrra vastasid need aga ka ideedele, mille Käis koos oma õpilastega juba 20. sajandi päris alguses välja oli töötanud.

Õpetajad olid ühed esimestest, kes haarasid laulva revolutsiooniga tärganud vabaduse järele. Ma ise olin 7. klassi õpilane, kui laulev revolutsioon algas. Minu kirjandusõpetaja oli alati olnud „nõukalojaalne“ ja järgis ametlikku õppekava, kuid ühtlasi õpetas ta meid armastama kirjandust ja lugema ridade vahelt. Minu selle kooliaasta esimene kirjand kandis pealkirja „Miks ma austan Pavel Kortšaginit“ ja rääkis Nikolai Ostrovski „Kuidas karastati terast“ peategelasest, kuid õppeaasta viimase kirjandi pealkirjaks oli juba „Mida tähendab olla eestlane?“ Umbes samal ajal hakkas meie ajalooõpetaja tutvustama raudse eesriide tahta jäävate riikide nagu Poola, Ungari, Rumeenia jt., ajalugu, mainides ka näiteks Katõni sündmusi ja neis maades aset leidnud nõukogudevastaseid ülestõuse nagu Praha kevad. Meile asuti õpetama teemasid, mis tundusid õpetajatele tõeliselt olulistena. Eesti koolid said niisiis vabaks enne, kui riik ise.

Haridus peale iseseisvumist

Vahetult pärast taasiseseisvumist aastal 1991 puudusid Eestis riiklikud õppekavad, kuna nende väljatöötamine on aeganõudev protsess. Nii said koolid ja lasteaiad ise vabas vormis tegutseda. Enamus koole jätkas traditsioonilise aineõppega, mis oli ka nõukogude koolides küllaltki tugeval tasemel olnud, eriti matemaatika ja reaalinete osas. Samas lisandusid ka taas-avastatud suunatud uurimuslik õpe, aktiivõpe ja värskelt uuesti nähtavaks saanud rahvuslik vaim.

Peale raudse eesriide langemist oli väike ja paindlik Eesti avatud uuele informatsioonile ja innovatsioonile. 1994. aastast alustas Eesti õpetajate koolitamist Rahvusvaheline Samm Sammalt Assotsiatsioon (International Step by Step Association – ISSA) – meil tuntud kui Hea Algus, et luua paindlikke, keskustena sisustatud klassirummidega lapsekeskseid õpikeskkondi, mis võimaldavad lastele valikuid ja isetegevust ja rakendada demokraatiat alates alusharidusest. Vanemal põlvkonnal oli rõõm avastada, kui sarnased olid paljud ideed Käisi omadega.

Paljud sellel ajal Eestis sisse viidud reformid olid oma ajast ees. Üldpädevused, nagu probleemide lahendamine ja koostööoskused, toodi üldhariduse õppekavasse aastal 1996. Ehkki inspiratsiooniks olid ka teiste riikide nagu Kanada ja Soome haridusalased saavutused, seisnes Eesti edu peamiselt Eesti õpetajate valmisolekul ja initsiatiivil rohujuure tasandil. Riiklik õppekava toetas nende iseseisvust, andes koolidele nii vabaduse kui ka kohustuse töötada välja kooli õppekavad. Praktikakogukonnad, milles õpetajad saavad õppida uusi innovaatilisi ja järeleproovitud meetodilisi lähenemisi, olid juba

nõukogude ajal tugevad olnud. Iseseisvusaastate jooksul on need teisenenud ning tänaseks omandanud pigem professionaalsete õpikogukondade ilme – õpetajate õpiringides ei toimu mitte niivõrd ekspertidelt õppimine, vaid enda kui professionaali ekspertiisi jagamine kolleegidega.

Selle arengu taustal toimus Eesti investeerimine digilahendustesse, sh digiõppe valdkonda. Riiklik Tiigrihüppe programm varustas koolid arvutitega ja koolitas õpetajaid neid õppetöös efektiivselt kasutama. Täna kasutatakse erinevaid digilahendusi laialdaselt juba lasteaedadest peale ja paljud Eesti lapsed õpivad varajases nooruses robotikat.

Edu põhjused

Miks siis on Eesti koolid PISA pingeridade tipus? Kui keegi teaks ammendavat ja täielikku vastust sellele küsimusele, siis saaks seda kõikjal jäljendada ja rakendada. Seda vastust siiski keegi ei tea, ent Eesti edu põhjustena saab välja tuua mõned võtmeelemendid.

Üks esimesi alustalasid on lapse-/ õppijakesksus, kõiki lapsi väärtustav lähenemine hariduses. Õpet kavandatakse võimalikult lapse-/ õppijakeskselt, mis tähendab, et siht on leida laste tugevused ja see, mida nad naudivad ning tuua välja neis parim. Varane haridus on ka eakohane. Kohustuslik haridus algab alles seitsmendast eluaastast ning alusharidus on mänguline. Õpe on lõimitud, eriti alushariduses ja algklassides – erinevad õppeained koondatakse ümber konkreetsete teemade ja projektide.

Eesti süsteemi teine tugevus seisneb õpetajatele ja õppeasutustele antud suures autonoomias. Riik usaldab oma haridusprofessionaale ja õppekavas tehakse vaid minimaalselt ettekirjutusi. Välishindamine, mida paljudes riikides tuntakse „inspektsioonina,“ on asendatud haridusliku konsultatsiooni süsteemiga. Seda rakendatakse vaid vajadusel ja konsultatsioonide eestvedajateks on sageli kogunud kolleegid ja/või õpetajate kogukonnad.

Kolmas aspekt on kriitilise tähtsusega – Eesti haridussüsteem põhineb võrdsusel. Eesti üldharidussüsteem on tasuta ja vanematele ei lisandu peidetud kulusid. Erakoolide ja -lasteaedade arv on küll tõusuteel, kuid ka see panustab riikliku süsteemi kvaliteedi tõstmisele. Veelgi enam, koolisüsteem ei erista õpilasi oskustepõhiselt, vaid hoiab neid ühtsel haridusteel. Ainus suurem lõhe ilmneb eesti- ja venekeelsete koolide vahel. Viimaks – kuigi Eestiski leidub sissetuleku ja jõukuse ebavõrdsusest, ei ole lõhe rikkaimate ja vaeseimate vahel paljude teiste riikidega võrreldes kuigi suur. Eestis ei ole kunagi tekkinud tõelist klassiühiskonda.

*Pikk võõrvõim – esmalt sakslased, siis
rootslased, siis venelased – aitas välja
kujundada ellujäämisstrateegiaid.*

Eesti suurus ja ajalugu mängivad selles loos samuti rolli. Riigis elab umbes 1,3 miljonit inimest, kellest üks miljon kõneleb eesti keelt ja ülejäänutest on enamus vene keele kõnelejad. See tähendab, et Eesti on Euroopa väikeseim ise kõiki eluvaldkondi haldav keelekogukond – eesti keel täidab kõiki olulisi riiklikke ja kultuurilisi funktsioone alates

valitsemisest, haridusest doktorikraadini välja kuni õigussüsteemi ja kirjandus- ning kunstivaldkonnani. See on nii uhkuse kui enesearengu võimaluste allikaks kõikidele Eesti kodanikele. Riigi suurus, täpsemini – väiksus, ühtaegu nii võimaldab paindlikkust, kui ka kohustab paindlik olema, mida ilmestab näiteks digitaal tehnoloogia varajane kasutuselevõtt. Eestil on oma väiksuse tõttu raske olla tugev, seega tuleb olla nutikas.

Viimane element, mida rõhutada, on lapsepõlv ja alusharidus. Eesti emadel on õigus kolmeaastaseks emaduspuhkuseks, mille vältel on tööandjal kohustus tagada emale ametikoht. Esimesed 18 kuud saadakse emapalgana täispalka (kui põhipalk just väga kõrge ei ole, oht emana palgas kaotada enamust Eesti emadest siiski ei ähvarda). Hiljem osalevad peaaegu kõik lapsed kõrgetasemelises riiklikus alushariduses. Hind on mõistlik ja madala sissetulekuga perekonnad saavad taotleda ka kohatasu toetust. Lasteaiad on paigaks, kus laps saab olla laps, nautida lapsepõlve, õppida sõbralikus keskkonnas läbi uurimise ja avastamise, laulumängude, liisusalmide ja tantsu, järgides eesti rahvakultuuri tähtpäevi, nagu see on tavaks olnud juba Niggoli ja tema õpilaste ajast peale. Eesti lasteaedu külastades ei kohta te koolitunde, vaid aktiivset mängu, kunstitegevusi ja muusikat.

Terendav valgus

Eestlased on juba sajandeid suhtunud haridusse kui enesearengu tööriista, mis tagab parema elu ja annab vaimuvalgust. Mängupõhine alusharidus kombineerituna kvaliteetse hilisema õppega on loonud rahvusvaheliselt tunnustatud süsteemi. Riik väldib metoodika pealesurumist, et õpe saaks olla õpilasekeskne. Autonoomia võimaldamine nii kooli, õpetaja kui ka õpilase tasandil aitab vältida üleliigset testimist ja võimaldab õppurite potentsiaalil avaneda.

Eesti hariduse üheks alustalaks on ka positiivne rahvuslus. Riik on väike ja peab seega paratamatult toetama kõikide inimeste arengut. Eesti väiksus ja see, et meie keel on väikseim maismaa keel, mis täidab kõiki riiklikke ja kultuurilisi funktsioone, tähendab ühtlasi ka seda, et riik tegutseb piiri peal – et Eestil oleks võimalik kesta ja areneda, tuleb kõigil sellesse panustada. Pikk võõrvõim – esmalt sakslased, siis rootslased, siis venelased – on aidanud välja kujundada ellujäämisstrateegiaid. Põlvest põlve on eestlased pidanud olema uuenduslikud ja kavalad, tihtipeale varjatud viisidel. Tänapäevaks on see asjaolu teinud Eestist start-up'ide nagu Skype ja Wise kodu. Varakult digitaalse ja õpilasekeskse õppe kombineerimine tasus ära ka pandeemia ajal – paljudel õpetajatel õnnestus toetuda juba olemasolevale distantsõppe kogemusele.

Siiski ei ole Eesti haridussüsteem täiuslik. Õpetajate ja koolide suur autonoomia võib viia ka stagnatsioonini. Mõned õpetajad võivad olla küll eksperdid oma ainevaldkonnas, kuid suhtuda vastumeelsusega üldpädevuste arengu toetamise või teistsuguste õppe- ja hindamismeetodite kasutuselevõtmisesse. Venekeelsetes koolides on olukord veel halvem. Ka siin naudivad õpetajad suurt vabadust, kuid võivad seda ära kasutada venekeelsete ja -meelsete õpikute kasutuselevõtmiseks, mis maalivad poliitikast ja ajaloost, sealhulgas Eesti rollist Vene Impeeriumi põlise osana, propagandistliku pildi. Olenemata riiklikest vahenditest on ka keeleõpe tihtipeale problemaatiline ja paljud venekeelsete koolide õppurid ei omanda eesti keelt isegi õppekavas ette nähtud miinimumtasemel.

Viimase kolmekümne aasta jooksul on Eesti haridus avalikest investeeringutest mõnevõrra kasu saanud. Tiigrihüpe tõi klassiruumidesse digitaal tehnoloogia, mitmeid koole ning

lasteaedu on põhjalikult renoveeritud, parandades märkimisväärselt füüsilist õpikeskkonda. Samas püsivad õpetajate palgad Euroopa madalaimate seas, mis kahjustab ametikoha atraktiivsust. Ukraina sõda on aidanud välja tuua riikide olulisimad alusväärtused. Eesti valitsus on juba investeerinud julgeolekusse, järgmine eesmärk peaks olema haridus.

Maria Jürimäe is senior expert on curriculum theory and educational innovation at the University of Tartu.

Published August 12, 2022

Article in Estonian

Translation available in English

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/pilguheit-haridusriiki-eesti-lugu/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.

Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.